

## S. Križić Roban

# 26. Zagrebački salon - arhitekture i urbanizma

Dvije su nesporne činjenice koje ovogodišnji 26. zagrebački salon, posvećen arhitekturi, odvajaju od svih do sada održanih. Prva je smještaj dvotjedne izložbe na Zagrebački velesajam, u Austrijski paviljon. Taj prvi, dugo očekivani korak uvođenja u svijest južnih zagrebačkih prostora kao mogućih za kulturne priredbe, ostvaren je upomošću i zainteresiranošću struke koju najčešće okrivljujemo za velike promašaje izgradnje južnih zagrebačkih naselja.

Prestanak tradicije naguravanja stotina nacрта, fotografija i maketa u Umjetnički paviljon kao jedino relevantno mjesto na kojem je sve što je izloženo automatski verificirano kao kvalitetno, pružilo je novu, do sada neslućenu širinu. Sve donedavno karakterizirana kao geta, spavaonice, prašne zapuštene kućerine u kojima živi "netko drugi", južnosavska naselja postala su ovom izložbom napokon dio zbilje koju treba upotrebljavati onakvu kakva ona jest. A dobra posjećenost revijalne izložbe arhitekture dokaz je kako se "vječni krivci" arhitekti nisu prevarili.

Druga je značajna činjenica dodjeljivanje Velike nagrade salona arhitektu Dragomiru Maji-Vlahoviću za realizaciju kuće Raubar-Kolovrat u Zagrebu. Mogućnost nagrađivanja privatne stambene arhitekture vjerojatno je postojala i prije, no vremena kada smo svi bili jednaki voljela su nešto drukčije sadržaje. Tako je donedavna "prešućivana" privatna stambena izgradnja dobila legitimitet, i to u jednom izuzetnom primjeru. U toj jezgri dobro usmjerena razumijevanja između želja i mogućnosti Dragomir Maji-Vlahović isprepleo je jednostavnim elementima priču bilo koje obitelji (iako je zacijelo priča obitelji Raubar-Kolovrat ovdje najznačajnija), dualistički kombinirajući bijelo-crno, otvoreno-zatvoreno, privatno i javno. Ta je dvojstvenost dosljedno provedena kroz cijeli koncept. Brižno čuvana toplina obiteljskog doma smještena je iza hladne, crne fasade koja kao da ne poziva svakog u unutrašnjost, koja je pak svijetla, otvorena prema stražnjem dvorištu. U toj je kući Vlahović pokazao sve svoje znanje realiziranja privatne stambene kuće, pa će stoga za tri godine biti interesantno vidjeti izložbu unutar Salona posvećenu njegovu radu.

Još je jedna stambena arhitektura izložena u okviru Situacije značajna. Naselje Aero-Borongaj Tomislava Odaka primjer je izvanredno jednostavno koncipirane stambene arhitekture, kod koje je autor, znajući što može očekivati od domaćih izvođača, postigao "nemoguće". Olovni krov bačvasta svoda zaboravljena je tradicija u našim krajevima. Kao materijal jeftin, a oblikovno izrazito prilagodljiv, olovni krov koji primjenjuje Odak primjer je dobre upotrebe tradicionalnog materijala na nov način, koji zadovoljava i funkcijom i estetikom.

Dojam ovogodišnjeg Salona znatno je mirniji od onoga prije tri godine. Održavanje Univerzijade omogućilo je graditeljskim zbivanjima u Hrvatskoj, a naročito u Zagrebu, polet kakav malokad susrećemo. U ondašnjim trenucima, "kada je sve bilo

moguće i izvedivo", izgradilo se nekoliko kapitalnih objekata, kakve na ovogodišnjem Salonu ne susrećemo. No to ne znači da se nisu gradile dobre kuće. Privredni i ekonomski kaos i kolaps uvjetuju stanje kakvo jest, za koje se još ne zna kada će se promijeniti.

Jedan je od reprezentativnih gradskih primjera poslovna zgrada Savezne uprave carina i "Intereurope" arhitekata Edvina Šmita i -ive Dražića. Smještena tik uz Zagrebački velesajam, ta crvena zgrada daje nov urbanitet tom dijelu grada. Nakon što u budućnosti kompleks World Trade Centra u osi produži sadašnji tijek sjeverne strane, trgovački i poslovni centar imat će sigurno uporište dobro oblikovane arhitekture. Stepenasta rešetkasta opna fasade dobro je komponirana s crvenim korpusom, koji djeluje poput segmenta klina koji završava duboko u tlu. Blaga zakošenost i impresija isječka lučnog završetka rasterećuju veličinu i ozbiljnost sadržaja. Arhitekti su za tu zgradu dobili nagradu Salona za realizaciju i republičku nagradu za arhitekturu, što je dodjeljuje "Borba".

U sekciji Prijedlogâ dva su značajna, koja treba izdvojiti naročito u zagrebačkom kontekstu. Četiri arhitektice, Mirela Grabundžija, Kristina Kiš, Nives Mornar i Rajka Šterk-Valentak, predlažu vraćanje drvoreda u Draškovićevu ulicu. Možda se taj prijedlog ne čini osobito važnim, ali - osim reprezentativnih rješenja što društveni poredak najbolje ocrtavaju za sadašnja i buduća vremena - razmišljanje o stablu kao nezaobilaznom organizmu unutar gradske jezgre djeluje jednostavno ljudski potrebno.

Veza arhitekture i arheologije veza je sadašnjosti i prošlosti, vraćanja tradiciji, naslijeđenom, onome često zaboravljenom. Tome se vraćaju Zoran Gregl, Željko Kovačić i Nenad Jandrić, autori prijedloga "Zagreb dok ga još nije bilo", za koji su i nagrađeni. Oni predlažu da se iskopine pronađene na nekoliko različitih lokacija danas prometno vrlo zakrčena grada pokažu upravo na mjestima gdje su stoljećima bile nedostupne. Taj izvedbeno jednostavan projekt obraća se lako razumljivom idejom povezivanja ljudskog boravljenja na određenu mjestu. Promjenom etaže mijenja se kontekst - od zaboravljenog podzemlja davnih naseobina do strke današnjice, od svijesti tek malobrojnih pojedinaca do opće prihvaćene spoznaje da nismo od jučer.

U sekciji Situacije primjetan je veći broj kolektivne stambene arhitekture. Ako razmišljamo što je u protekle tri godine najviše odredilo zagrebačku izgradnju, morat ćemo se opredijeliti za kolektivno stanovanje. Već dobro znano "popunjavanje rupa" u užem gradskom središtu donijelo je nekoliko tragičnih rješenja, od kojih ne treba izdvajati nijedno posebno. Razmišljamo li o gradu koji će uskoro slaviti značajnu obljetnicu trajanja kroz stoljeća - s parapetima od mutnog stakla, iza kojih se naziru radijatori, ili rešetkastim balkonima okrenutim glavnim gradskim ulicama, na kojima će se u najboljem slučaju sušiti rublje, a u najgorem će služiti kao ostave za sve i sva - dolazimo do

spoznaje da, iako je limitirana gradnja u visinu, nije limitiran osjećaj građanskog. A upravo taj osjećaj življenja u urbanoj sredini, koja pažnju prema arhitekturi iskazuje u mnogobrojnim izvanrednim primjerima stambenih objekata izvedenih u vrijeme moderne, morao bi biti misao-vodilja. Prečesto koketiranje s modelima IBA, koji se ne mogu jednostavno odvojiti od berlinskog konteksta i izgraditi u Zagrebu, samo je "popunilo" praznine. No izjednačavanje po vertikali tek je unificiranje. Čini mi se da bi poneka zaostala gradska potleušica bila bolje rješenje.

Zamah arhitektonskog djelovanja, koji je djelomice uvjetovala Univerzijada, i dalje se odražava u preuređenju mnogobrojnih gradskih interijera. Iako nijedan od njih nije dobio nagradu u sklopu Salona, interijer optičarske radnje Šarić arhitekta Marija Beusana rješenje je koje po svakom detalju prelazi sve što poznamo i znamo o zagrebačkim interijerima. Jednostavnost, decentnost, izvanredno iskorištavanje dekorativnih elemenata koji nijednim dijelom ne iskaču iz koncepta, karakteristike su najboljeg rješenja interijera u protekle tri godine. Koncepciju unutar koje su zadana dva staklena zida Beusan finoćom do najsitnijih detalja uravnotežuje, ne dajući prednost ni zbivanjima unutar prostora optičarske radnje ni onima u Tkalčićevoj ulici. To fokusiranje, poput traženja prave dioptrije, neprestano navodi na uvijek novu senzaciju optičkim, preusmjerenju na zadovoljstvo življenja unutar tako koncipiranog interijera. Upravo dovršena galerija ULUPUH-a u Tkalčićevoj ulici kruna je Beusanova rada. Iako nije bila izložena na Salonu, ta je galerija najljepše izvedeni arhitektonski rad proteklog razdoblja. Nadam se da će taj arhitekt izuzetnog senzibiliteta odrediti zbivanja u devedesetim, kao što su Branko Siladin i Ines Filipović u osamdesetim.

Dom zdravlja u Runjaninovoj ulici, djelo arhitekata Dražena Juračića i Branka Kincla, jedan je od rijetkih usuglašanih primjera koji se koncepcijom i izgledom sviđa većini kolega po struci. Jedna od najuspjelijih interpolacija donjogradske jezgre dokaz je kako arhitekti sa senzibilitetom mogu smještati suvremenu arhitekturu u prostor koji položajem povezuje Donji grad i prostore s druge strane pruge. Nijednim detaljem Dom zdravlja ne narušava blokovsku izgradnju i blizinu Botaničkog vrta, već svojom fasadom uključuje zelena događanja.

Potpuno drukčijeg konteksta, Siladinova kuća Gospodnetić u Richmondu, SAD, smještena je usred zelenila. Svojom otvorenosću i uvučenošću prizemlja ona se koristi ambijentom prirode kao organizmom koji niče, nadograđuje se naročito upotrebom svjetla. Na žalost, dostupna jedino na fotografijama, ta kuća daje tek naslutiti osjećajnost unutrašnjosti i korespondenciju s okolicom.

Ovaj će Salon ostati u sjećanju i po izvanrednim fotografijama Damira Fabijanića, čije su interpretacije pojedinih radova i stručnjake znale dovesti u zabludu - iz kojeg je kuta kuća snimljena? Pristupajući svakom radu i svakom arhitektu pojedinačno, Fabijanić je u mnogim primjerima pojačao impresivnost djela koja u zbilji ne djeluju takvima, ili ih mi tako ne zamjećujemo. Dužnu pažnju treba posvetiti i Željku Kovačiću, čiji je postav izložbe unutar paviljona napokon omogućio prohodnost, te prostor dovoljan svakom sudioniku da svoj rad izloži na najbolji mogući način. To su mnogi od autora i iskoristili, posvetivši veću pažnju načinu prezentacije rada.

Na kraju treba spomenuti i kritičku retrospektivu "Posebnosti u hrvatskoj arhitekturi osamdesetih" autora Nikole Polaka. Odabravši dvadeset i jedan rad nastao u osamdesetim i dijelom

potkraj sedamdesetih, taj teoretičar arhitekture dao je vrlo subjektivno viđenje kuća koje su po nekim svojim karakteristikama odredile proteklo desetljeće. Ako odabir tako shvatimo, nećemo mu moći zamjeriti ništa, jer svatko od nas birao bi neke druge kuće. No porazgovarali smo s autorom, omogućivši mu da sam objasni pojedini odabir.

SKR: U sklopu 26. zagrebačkog salona posvećenog arhitekturi postavljena je kritička retrospektiva osamdesetih godina u hrvatskoj arhitekturi. Koji ste kriterij primijenili prilikom odabira izvedenih i neizvedenih djela?

POLAK: U izbor su ušla djela ne zbog nekoga trenutačnog trenda, zbog iskoraka na ovu ili onu stranu. Od početka mi se činilo da se u osamdesetim događa nekakvo vrtloženje. Svašta se odigralo oko centra koji je, sa zagrebačkog aspekta, bila Univerzijada. Bilo bi prepotentno reći da je kod nas učinjeno nešto što drugdje nije, ili da je ta naša arhitektura nešto posebno. Unutar "univerzijadina" zamaha i uobičajene prakse - doduše stisnute u odnosu na "zlatne sedamdesete" - može se naći nekoliko dobrih primjera.

Pri svom odabiru nisam imao apsolutni kriterij, neutralni *framework* po kojem biram. Kriterij se prilagođivao objektu. Najprije sam odabrao kuću, pa zatim razmišljao zašto je ona posebna. Neke su kuće s vremenom otpale, jer sam ustanovio da, iako mi se sviđaju, nisu nešto posebno.

SKR: Te su posebnosti vrlo subjektivne, dio su vašeg načina razumijevanja i valoriziranja recentnih arhitektonskih zbivanja. Što za vas znači termin posebnosti?

POLAK: Unutar odabira postoje tri kuće koje ni po čemu nisu posebne, no one će se publici možda učiniti posebnima. Netko drugi načinom bi potpuno drukčiji odabir, a ja sam u pratećim tekstovima izvukao ono što smatram posebnostima. Taj zahtjev posebnosti bio mi je zadan, a ja sam od početka termin posebno preveo u pojedinačno: ono što ne pripada trendu, no nekim bi postupkom moglo začeti stanovit trend. Vidi se da posebnosti uglavnom pripadaju javnim objektima, iako ima i nekoliko obiteljskih kuća.

SKR: Koliko je u tom kontekstu posebna, odnosno pojedinačna, zagrebačka arhitektura osamdesetih?

POLAK: Većina zagrebačkih primjera posebna je već po vezi s tradicijom, urbanom kulturom, morfologijom, sa, uvjetno rečeno, zagrebačkom školom. Npr. Juračić-Kinclov Dom zdravlja apsolutna je paradigma suvremenog rješenja na kritičkom mjestu, gdje se sukobljuju dvije urbane strukture.

SKR: Pretpostavljam da je pri odabiru prvenstveno birana arhitektura a ne arhitekti?

POLAK: Jest, birao sam kuće, a ne prvenstveno autore. Dvadeset i jedan rad prikazan je na izložbi; neki su nastali kasnih sedamdesetih, kao na primjer Magašev poljudski stadion u Splitu. No on je anticipirao svojim oblikom i koncepcijom, postavši paradigmatički projekt stadiona u svjetskim razmjerima. Zatim sam izabrao Šegvićev memorijalni centar na Dotršćini, za koji se nadam da će biti napokon izveden. S kućom od šest jednakih prostorija Crnković je u Japanu dobio prestižnu nagradu. Tri su obiteljske kuće, Vlahovićeve kuća Raubar na Srebrnjaku, kontroverzna Lazić-Raše Siladinova, te Crnkovićeva kuća Dropulić u Imotskom. Neki se arhitekti ponavljaju, što znači da pokazuju kvalitetu veću od ostalih: Šegvić, Crnković, Bašić, Fabijanić, Ines i Nikola Filipović. To je krug ljudi koji neprestano pokazuju iskorake i kvalitetu.